

Богдана САС, Галина СПЯК

ÄÄÐÆÄÄÍ Ä ÐÄÄÖËÐ ÄÄÍ Í Ò ÄÄÑÒËÖ²ÉÍ Î - Ä²BËÛÍ Î ÑÒ²
Ä ÑÓ×ÄÑÍ ËÕ ÕÌ Í ÄÄÕ

Розглянуто стан державної інвестиційної політики, проаналізовано сучасні тенденції інвестиційної діяльності в Україні. Визначено головні напрямки державного регулювання інвестиційної діяльності для поліпшення економічної посткризової ситуації країни.

The article considers the public investment policy, analyzes the current trends of investment activity in Ukraine, determined the main directions of state regulation of investment to improve the post-crisis economic situation of the country.

В умовах ринкової економіки інвестиції набувають важливого значення, оскільки забезпечують стабільний соціально-економічний розвиток країни та сприяють подоланню негативних тенденцій, що виникають внаслідок впливу кризових явищ. Особливість інвестицій полягає в тому, що вони гарантують стійкість економічного зростання через свою специфіку – надходження технологій та ноу-хау.

Міжнародний досвід виходу різних країн із глибокої і затяжної економічної кризи свідчить про те, що без залучення і ефективного використання великого вітчизняного чи іноземного капіталу структурна перебудова економіки неможлива. Таке становище пояснюється наявністю ряду факторів, серед яких домінує становище займає неконкурентоздатність на світовому і внутрішньому ринках багатьох видів продукції, що прямо пов'язано з реконструкцією підприємств, пристосуванням їх до ринкової кон'юнктури, значним поліпшенням якості багатьох видів продукції. Слід зазначити, що економіка України із-за обмеженості коштів і значним зменшенням і подорожчанням кредитних ресурсів, вже довгий час функціонує в умовах інвестиційного голоду, внаслідок чого консервується технологічна відсталість.

Важливу роль у процесі поживлення інвестиційної діяльності відіграє її державне регулювання і стимулювання. Серед цих напрямів одним із найважливіших є інвестиційна політика держави, що має забезпечувати динаміку процесів розширеного відтворення господарської діяльності.

Актуальність проблеми державного регулювання інвестиційної діяльності, удосконалення інвестиційного законодавства додатково визначається критичним рівнем зношеності більшості основних виробничих фондів суб'єктів господарювання, необхідністю проведення структурних змін в економіці під тиском світової конкуренції, наданням інвестиційним процесам інноваційного характеру для негайного підвищення конкурентоздатності національної економіки та національних товаровиробників та іншими економічними чинниками.

Вагомий внесок у дослідження проблем інвестування та інвестиційного середовища і розроблення механізму державного регулювання інвестиційного процесу в ринковій економіці зробили І. Гіді, Х. Голхамер, Дж. Кейнс, М. Кесон, К. Кодзіма, Д. Ф. Колінз, Г. Марковіц, Д. Най, Т. Озава, Р. Пайк, В. Тінг, Д. Тобін, Б. Фрей, Ф. Шнайдер, С. Янг та ін. Різні аспекти цієї проблеми перебували і перебувають у полі зору українських учених, серед них ґрунтовні дослідження провели М. І. Туган-Барановський, В. Д. Базилевич, А. І. Бланк, С. М. Васильченко, М. М. Герасимчук, Б. В. Губський, А. А. Даниленко, С. В. Захарін, Б. А. Карпінський, Т. О. Кізіма, О. Є. Кузьмін, А. А. Пересада, С. К. Реверчук, І. Г. Скоморович, М. В. Стирський, І. О. Тивончук, Д. М. Черваньов, А. В. Шегда та ін.

На сьогодні актуальним залишається вивчення питань, що присвячені антикризовій інвестиційній політиці та оцінці стратегічних планів інноваційного розвитку країни.

На сучасному етапі розвитку світової економіки стійке зростання високотехнологічного виробництва вважають ключовим чинником конкурентоспроможності національних економік. Остання фінансово-

економічна криза підтвердила цю тезу, оскільки саме економіки з потужним високотехнологічним виробництвом виявились стійкішими в умовах кризи. Розвинені країни світу вже давно й успішно здійснюють модернізацію національних економік, що насамперед передбачає перехід до енерго-, матеріало- та працеаощаджувальних технологій, тобто до максимально ефективного використання всіх видів економічних ресурсів. Світова економіка рухається у напрямі розвитку національних інноваційних систем, удосконалення структури економіки, підвищення якості відтворювального багатства, прискорення темпів накопичення високоінтелектуального людського капіталу, розширення високотехнологічних форм відтворення основного капіталу шляхом прискорення інновацій, головним інструментом яких стала нова інноваційно-інвестиційна політика.

Водночас динаміка української економіки демонструє тенденції, відмінні від зазначених вище, і характеризується наявністю низки системних проблем, що потребують невідкладного вирішення та формують ризики для подальшого економічного зростання, а саме: критичний стан основних засобів, висока ресурсо- та енергоємність виробництва, низький технологічний рівень та низька інноваційна спроможність економіки.

Інвестиційний попит, який був одним з основних джерел зростання економіки в першому півріччі 2012 р., у 2013 р. поступово слабшав. За підсумками січня–вересня 2013 р. обсяг валового нагромадження основного капіталу скоротився на 8,7%, тоді як у 2012 р. було досягнуто його зростання на 5,3%. Отже, негативні тенденції розвитку основних секторів економіки України у 2013 р. супроводжуються наростанням негативних тенденцій в інвестиційній сфері. Якщо у 2012 р., попри помітне уповільнення динаміки економічного зростання, зберігалась доволі висока динаміка інвестицій (загальний обсяг освоєних капітальних інвестицій за 2012 р. зріс на 8,3% порівняно з 2011 р.), то у 2013 р. відбувається поступове згортання інвестиційної діяльності: впродовж січня–вересня 2013 р. обсяг освоєних капітальних інвестицій скоротився на 12,7 % порівняно з відповідним періодом 2012 р.

У 2013 р. сферами інвестиційної активності залишались лише промисловість та сільське господарство, які у січні–вересні разом забезпечили половину (49%) всього обсягу капітальних інвестицій. При цьому помітно змінилась структура інвестування промислового виробництва – суттєво знизилась частка добувної промисловості (з 32,5% за результатами 9 місяців 2012 р. до 23,3% у відповідний період 2013 р.) і зросла частка капітальних інвестиційних ресурсів, спрямованих у постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря та водопостачання, каналізацію, поводження з відходами, відповідно (з 24,1 до 34,5%). Це стало наслідком реалізації низки проектів з модернізації об'єктів житлово-комунального господарства.

Щодо переробної промисловості, то основні обсяги капітальних інвестицій тут були спрямовані в харчову та металургійну галузі (відповідно 15,5% та 9,1% від усіх промислових інвестицій). Водночас суттєво погіршилось інвестиційне забезпечення машинобудування, особливо його високотехнологічного сегмента. Так, обсяги капітальних інвестицій, спрямованих у виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, у січні–вересні 2013 р. зменшились на 25,9%. Така ситуація з інвестуванням машинобудування стала наслідком погіршення фінансового стану підприємств, передусім через скорочення експортної діяльності, та формує ризики для удосконалення структури економіки за рахунок підвищення частки високотехнологічних виробництв.

Водночас слід зауважити, що на формування тенденцій інвестиційної діяльності у 2013 р. суттєвий вплив мали структурні особливості інвестиційного процесу 2012 р., зумовлені інвестуванням в рамках підготовки до Євро-2012. Ці особливості полягали у підвищеній інвестиційній активності в сферах будівництва, транспорту, торгівлі і відповідному зростанні їхньої частки в структурі інвестицій 2012 р. Відтак, з урахуванням такої бази порівняння, у 2013 р. обсяги капітальних інвестицій найсуттєвіше зменшились саме у зазначених видах діяльності: у січні–вересні обсяг освоєних капітальних інвестицій у транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність зменшився на 48,7%; оптову й роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – на 15,5%; будівництво – на 7,9%.

Загальне уповільнення економіки і обмежені можливості бюджету обумовили скорочення інвестицій державного сектору в інфраструктурні проекти. Різко скорочено також інвестування в усі галузі соціальної сфери. Державні запозичення, які були основним джерелом фінансування капітальних інвестицій у 2012 р., у 2013 р. спрямовувались переважно на підтримання макроекономічного балансу. Водночас можливості для капітальних інвестицій реального сектору також обмежені високою вартістю

кредитних ресурсів і невизначеними перспективами зростання економіки, що змушує приватні компанії відкладати реалізацію інвестиційних проектів на майбутнє.

Погіршення ситуації в економіці України супроводжується поглибленням негативної тенденції скорочення надходження прямих іноземних інвестицій до економіки України: якщо у січні–вересні 2012 р. надходження прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) становили 4,3 млрд. дол. США, що на 8,9% нижче, ніж за відповідний період 2011 р., то 2013 р. вони знизилися вже на 13,8%, становивши усього 3,7 млрд. дол. США. Водночас прискорилося виведення акціонерного капіталу іноземними інвесторами – 2,4 проти 0,8 млрд. дол. США. Як наслідок, приріст прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) за підсумками 9 місяців 2013 р. більш ніж удвічі поступався відповідному показнику 2012 р. (1,3 проти 2,6 млрд. дол. США).

Привабливими для іноземних інвесторів були як посередницькі види діяльності, так і виробничі сектори економіки. Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій надійшли у сферу торгівлі (768,2 млн. дол. США), промисловість (575,2 млн. дол. США), професійну, наукову та технічну діяльність (432,9 млн. дол. США), сферу операцій з нерухомим майном (262,7 млн. дол. США), будівництво (146,4 млн. дол. США), сільське, лісове та рибне господарство (103,4 млн. дол. США), діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (103,1 млн. дол. США).

Водночас погіршення ситуації в секторі фінансової та страхової діяльності зумовило скорочення прямих іноземних інвестицій в ньому на 1366,8 млн. дол. США.

Разом із тим, поки що не вдається досягти помітного покращення структури отриманих інвестицій: зокрема, на підприємствах промисловості зосереджено усього 31,4% від загальної суми прямих іноземних інвестицій (17,8 млрд. дол.), у той час як 2012 р. ця частка становила 32%. Зменшилася також частка прямих іноземних інвестицій, яка припадає на фінансові установи – з 29,8 до 26,6%. Не демонструють достатньої позитивної динаміки прямих іноземних інвестицій у розвиток інформаційних технологій (3,7%) та у науково-технічну діяльність (5,9%), що могло б стати запорукою пришвидшення економічного розвитку в майбутньому.

Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій у 2013 р. свідчить про збереження негативних тенденцій, які спостерігаються протягом останніх років. Індекс інвестиційної привабливості України, який розраховується Європейською бізнес асоціацією, був кардинально понижений наприкінці 2011 р. і з того часу практично не змінювався.

За останні роки в Україну не прийшов жоден великий приватний інвестор, а приплив прямих іноземних інвестицій в перерахунку на душу населення за два роки скоротився зі 143 до 132 дол. США, що в рази менше, ніж у Казахстані або Російській Федерації. Основними причинами такого становища є корупція, неможливість для інвесторів захистити свої інтереси в судах, проблемні відносини з податковими органами. На фоні гальмування економічного зростання все це знижує привабливість довгострокових капітальних вкладень з боку іноземних інвесторів.

Значна частка інвестиційних угод в Україні є операціями зі злиття та поглинання компаній – тобто на практиці замість створення нових підприємств та нових робочих місць відбувається проста зміна власника (вітчизняного на іноземного, а іноді – просто одного іноземця на іншого). Не можна стверджувати, що такі інвестиції взагалі некорисні: вони також можуть приводити до впровадження нових технологій або ефективного менеджменту, розширення виробництва. На жаль, кількість інвестицій в новостворені підприємства (greenfield investment) залишається незначною – на рівні 40% загальної суми щорічних вкладень. У той час як сума транскордонних злиттів та поглинань постійно зростає. Зокрема, у 2013 р. було здійснено угоди щодо продажу телевізійного каналу «Інтер», «АЕС Київобленерго» та «АЕС Рівнеобленерго», Одеського НПЗ, Чортківського цукрового заводу, низки комерційних банків тощо. Загалом визначити обсяги поглинань, здійснених дійсно іноземними інвесторами, доволі складно, адже в багатьох випадках покупцями виступають офшорні компанії. Але загальні обсяги операцій злиття та поглинання у 2013 р. становили приблизно 6–8 млрд. дол. США і значно перевищили показник 2012 р. (на рівні 2 млрд. дол.).

Незадовільною залишається також географічна структура іноземних інвестицій. Із загальної суми накопичених прямих іноземних інвестицій у формі акціонерного капіталу та боргових інструментів (67,0 млрд. дол.) майже 80% припадає на країни Європейського Союзу, ще 7% – на країни СНД. Такий географічний розподіл прямих іноземних інвестицій загалом відображає регіональні інтеграційні зв'язки України у світі.

Серед країн, що виявляють низьку зацікавленість у вкладенні прямих іноземних інвестицій в Україну, – США (2% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій); частка країн, що розвиваються (за винятком Російської Федерації) також дуже незначна. Втім, за експертними оцінками, приблизно 60% усіх інвестицій, які походять з країн із новоствореними ринками, спрямовуються на ринки інших країн, що розвиваються. При цьому у своїй більшості це так звані «greenfield investments», тобто інвестиції, які використовуються для створення нових компаній та виробництв, на відміну від інвестиційних операцій з придбання та поглинання вже існуючих компаній (M&A), більш властивих для інвестицій з розвинутих країн.

Зазначимо, що очікування щодо заохочення інвестицій у «національні проекти» не виправдалися: жоден з них так і не став справжнім «локомотивом» інвестиційного процесу.

Отже, зміни, які відбулися 2013 р. в обсягах та структурі прямих іноземних інвестицій, свідчать про застарілість існуючих проблем і відсутність кардинальних дієвих заходів з боку відповідальних державних органів щодо їхнього вирішення.

Проте Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не перебуває осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні.

За підсумками рейтингу Світового банку «Doing Business-2014» (включає 10 індикаторів, які визначають інвестиційний клімат країни) Україна піднялася на 28 позицій порівняно з «Doing Business-2013» та посідає 112 місце. Україну визнано країною, що досягла найкращих результатів щодо покращення регуляторного середовища серед усіх країн світу у 2012/2013 р.

Для подальшого покращення місця України у рейтингу «Ведення бізнесу-2014» актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів в реальному секторі національної економіки, обмежених можливостей державного інвестування, ускладненого доступу підприємств до кредитних ресурсів банківської системи та ресурсів міжнародних фінансових організацій та наявності низки внутрішніх і зовнішніх ризиків для відновлення висхідних тенденцій інвестиційної діяльності державна інвестиційна політика має бути спрямована на впровадження дієвих механізмів стимулювання залучення вітчизняного та іноземного капіталу та створення ефективної системи управління інвестиційними процесами.

Пріоритетними напрямками державної інвестиційної політики має бути підвищення ефективності державного регулювання у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності шляхом:

- подальшого удосконалення механізму «єдиного інвестиційного вікна» з метою мінімізації участі інвестора та скорочення часу проходження дозвільних і погоджувальних процедур у різних сферах інвестиційної діяльності з урахуванням їхньої специфіки;

- оптимізації системи податкових та митних пільг для інвесторів на основі експертизи інвестиційних проектів, зменшення часових та матеріальних витрат на ведення податкового обліку та сплату податків, посилення контролю за використанням пільг вітчизняними та іноземними інвесторами;

- продовження роботи з формування та ведення Державного реєстру інвестиційних проектів та проектних (інвестиційних) пропозицій відповідно до норм Закону України «Про інвестиційну діяльність» та підзаконних нормативних актів, удосконалення методичного забезпечення, зокрема щодо порядку та критеріїв оцінки економічної ефективності проектних (інвестиційних) пропозицій та інвестиційних проектів;

- активізації роботи щодо реалізації Закону України «Про індустриальні парки», надання державної підтримки за рахунок бюджетних коштів для облаштування індустриальних парків і реалізації проектів у межах цих парків;

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері міжнародної технічної допомоги, активізації залучення міжнародної технічної допомоги та співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями для підтримки структурних зрушень за рахунок розвитку високотехнологічних перспективних секторів економіки;

- створення сучасної системи державних гарантій захисту приватних, у т. ч. іноземних, інвестицій та врегулювання комерційних суперечок між суб'єктами інвестиційного процесу;

– прискорення розвитку інноваційної інфраструктури шляхом підтримки створення інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних кластерів та бізнес-інкубаторів, венчурних фондів і стимулювання комерціалізації інновацій та науково-технічної діяльності;

– опрацювання механізму державної підтримки кластерів для реалізації інвестиційних та інноваційних програм і проектів за пріоритетними напрямками. Практичне запровадження низки удосконалених механізмів та інструментів грошово-кредитного, фіскального, організаційно-управлінського регулювання, зокрема:

– удосконалення амортизаційної політики, збільшення обсягів амортизаційних відрахувань для здійснення інвестиційної діяльності шляхом підвищення норм податкової амортизації основних засобів, зокрема, на машини та обладнання, використання прискореної амортизації до окремих галузей економіки, застосування бонусної амортизації щодо обладнання для науково-дослідного та дослідно-конструкторського обладнання;

– посилення спрямованості фіскальної політики на стимулювання інвестиційної діяльності шляхом запровадження диференційованих податкових ставок на частку прибутку, що спрямовується на інвестиції.

Для подолання наслідків кризи та ефективного розвитку економіки України при розробці державної інвестиційної політики необхідно керуватися довгостроковими інтересами, скоригувати стратегію економічного розвитку шляхом впровадження обґрунтованих та доцільних варіантів підтримки національного виробника, лобювати інтереси пріоритетних галузей економіки, які можуть стати перспективними та дохідними в довгостроковому періоді.

Література

1. Ілляшенко С. М. Державна інвестиційна політика України в посткризовий період / С. М. Ілляшенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – Вип. 36. – С. 357–365.
2. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : http://me.gov.ua/file/link/226937/file/Invest_klimat_19_12_2013.doc.
3. Концепція Державної цільової програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки [Електронний ресурс] / Державне агентство України з інвестицій та розвитку. – Режим доступу : <http://in.ukrproject.gov.ua/index.php?get=564&id=2548.#1>.
4. Литвиненко В. А. Направления и механизмы государственной инвестиционной политики стабилизации и экономического роста / В. А. Литвиненко // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – № 2–11.
5. Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://in.ukrproject.gov.ua>.
6. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України. – К. : НІСД, 2013. – 48 с.
7. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : Закон України від 06.09.2012 р. № 5205-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.
8. Чуріна І. М. Державна інвестиційно-інноваційна політика та її особливості / І. М. Чуріна, О. А. Зоценко // Вісник КДУ імені Михайла Остроградського. – 2010. – Вип. 2. – С. 169–172.